

Тодоров І. Я.,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій*

Тодорова Н. Ю.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)*

УКРАЇНСЬКІ БЕЗПЕКОВІ СТУДІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ

У статті розглянуто процеси глибокої трансформації сучасної системи міжнародної безпеки. Здійснено оцінку перспектив розвитку міжнародної безпеки в контексті епохальних змін у міжнародних відносинах, що відбуваються в наш час. Доведено значення політичної довіри до трансатлантичної співпраці як до основи міжнародної системи безпеки. Безпеківі студії в Україні засвідчують, що безпека можлива лише в умовах сталого розвитку, за якого задоволення нинішніх потреб людства не здійснюється за рахунок майбутніх поколінь. Для досягнення цієї мети необхідно міжнародне співробітництво. У той же час багато важливих питань сталого розвитку можуть розглядатися не тільки з глобальної, але й з локальної точки зору. Вони вимагають децентралізованого співробітництва і дій на місцях, що підтримуються одночасно урядами і громадянським суспільством. Реалізація цих цілей можлива за умов залучення місцевих, національних і міжнародних ресурсів та інститутів. Доведено, що в умовах російської експансії, одночасно з переглядом стратегії, трансформація збройних сил НАТО є найбільш терміновим завданням Альянсу.

Ключові слова: міжнародна безпека, НАТО, безпекові студії, трансатлантична співпраця.

Ukrainian security studies cannot go beyond the pan-European and Euro-Atlantic contexts. The article deals with the processes of deep transformation of the modern system of international security. There were evaluated the prospects of the international security development in the context of epochal changes in international relations taking place in our time. The significance of political trust in transatlantic cooperation as the basis of the international security system is proved. Security studies in Ukraine emphasize that security is possible only in a context of sustainable development, in which meeting the current needs of mankind is not sacrificed to the ability of future

generations to meet them. To achieve this goal, international cooperation is required. At the same time, many important issues of sustainable development can be viewed not only from a global but also from a local point of view. They require decentralized cooperation and local actions, supported simultaneously by the governments and civil society. The realization of these goals is possible with the involvement of local, national and international resources and institutions.

It is proved that under the conditions of Russian expansion, along with the revision of the strategy, NATO's armed force transformation is the most urgent task of the Alliance. Anti-Western anti-globalist nationalism and religious extremism are also threats. Threats to the society security are also considered the threats to individual existence. On the other hand, such issues as, for example, the waiver of their own monetary unit in favour of the monetary union with neighbouring countries are not considered as threats to the security of society, since they, as a rule, do not threaten the lifestyle of individuals in the society and the state. Vertical interstate competition comes from integration into a wider cultural community or breakup into smaller cultural unions. This process can be observed in the current expansion of the European Union into a number of societies that express their fear of being integrated into a wider European identity. Some of these societies responded by rejecting the introduction of the European currency and impeding the transfer of powers to the European institutions.

Key words: *international security, NATO, security studios, transatlantic cooperation.*

Людство вступило в смугу радикальних змін світового устрою та глобального безпекового простору. Сучасна система міжнародної безпеки перебуває в процесі глибокої трансформації, знаходячись під впливом процесів глобалізації. Оцінка перспектив розвитку міжнародної безпеки потребує вивчення суті епохальних змін у міжнародних відносинах, що відбуваються в наш час. Аналіз процесів міжнародного життя минулого та сучасності дає ключ до розуміння характеру та тенденцій формування світового устрою, у якому нам доведеться жити в майбутньому.

Сучасна наукова думка щодо дослідження проблем безпеки характеризується всебічною розробкою концепцій, основ теорії і політики національної безпеки в роботах як вітчизняних, так і іноземних авторів: О.Арбатова, І.Артьомова, О.Власюка, В.Горбуліна, О.Дзобаня, І.Іванова, А.Качинського, Г.Копилова, В.Манілова, О.Прохожева, І.Пірожкова, О.Потєхіна, Г.Почепцова, В.Пугачова, С.Рогачова, Г.Ситника, А.Соловйова та інших. Проблема безпеки – виклик науковій спільноті, яка повинна сприяти пошукові нових нетрадиційних підходів і принципів трансформації безпекового середовища світу, бо зараз на зміну сили авторитету приходить авторитет сили – мілітарної, економічно-санкційної, політичної. Тільки колективна безпека, яка базується на об'єднанні зусиль провідних європейських держав, дасть можливість ефективно врегульовувати проблемні

питання, будувати дійсно європейський дім, який відповідатиме класичному розумінню безпеки, толерантності і міжкультурної комунікації.

Виклики, перед якими стоїть Україна, також є проблемами усього світу. Завдяки українській армії і єдності світової цивілізованої спільноти ми зупинили російську агресію. Перші кроки до спільної боротьби за демократичні цінності, проти авторитаризму й агресії об'єднали нас зі світом. Позиція академічної спільноти є вкрай важливою для розвитку безпекового середовища України і Європейського Союзу. Неприпустимо нівелювати пріоритетність питань безпеки. Органи державної влади, освітні заклади і громадськість повинні працювати заради того, щоб змінити поведінкову модель кожної людини й утвердити надійне безпекове середовище як пріоритет внутрішньої і зовнішньої політики держави. Зараз триває боротьба за цінності і свободи, у якій науковці відіграють одну із ключових ролей.

У загальному вигляді інститут безпеки можна визначити як стійкі типи і форми діяльності, а також відповідні їм структурні елементи щодо забезпечення безпеки особи, суспільства і держави, що обумовлені історичним розвитком і безліччю об'єктивних і суб'єктивних чинників та умов, які сформувалися під їх впливом, інтегровані у різні сфери життєдіяльності і життєорганізації, різноманітні за своїми проявами і динамічні за розвитком функцій. Національно орієнтовані цілі інституту безпеки створюють сферу національної безпеки, в якій елементами соціально-інституціонального середовища виступають особа, суспільство і держава. Сфера національної безпеки – це сфера міжінституціональних взаємодій з приводу здійснення зовнішньої і внутрішньої політики держави, розвитку економіки, політичної та соціальної життєдіяльності, збереження культурної й духовної самобутності, екологічної та інформаційної захищеності тощо. Тому для ефективного регулювання відносин безпеки, які виникають з приводу забезпечення її видів і напрямів у різних сферах життєдіяльності, є необхідним самостійний за своїми функціями в суспільстві і державі інститут безпеки, який повинен об'єднувати специфічні норми і стандарти поведінки з приводу забезпечення безпеки як на формальному рівні (національне законодавство), так і у вигляді певних цінностей, цілей, інтересів, типів поведінки, способів соціального контролю і так далі, тобто мати не тільки інституціонально-правову, але й соціально-інституціональну складову. Просторова локалізація загальносистемних завдань забезпечення безпеки у відособленій за своїми функціональними завданнями і ознаками сфері безпеки дає можливість наукового аналізу інституціональних процесів, що протікають у ній, у різних аспектах. Одним з найбільш важливих аспектів процесів інституціоналізації у сфері безпеки можна назвати формування інституціонального середовища, під яким у цьому разі розуміється сукупність системних компонентів, що забезпечують динаміку розвитку й основні характеристики процесів інституціоналізації.

Власне, інституціональне середовище сфери безпеки є основою формування її структури, а компоненти інституціонального середовища відображають найважливіші напрями процесів інституціоналізації у цій сфері. При цьому кожен компонент інституціонального середовища розглядається як системний об'єкт, що динамічно розвивається, має внутрішню структуру, власні функції, цілі й завдання у процесах інституціоналізації, активно взаємодіє з іншими компонентами [4].

До основних компонентів інституціонального середовища безпеки можна віднести: 1) нормативно-правовий; 2) організаційний; 3) самоорганізаційний; 4) соціально-культурний; 5) когнітивний.

Виділення саме цих компонентів обумовлене необхідністю визначення тих умов і чинників, що найактивніше впливають на процеси інституціоналізації у сфері безпеки. Зрозуміло, теоретичний і прикладний аналіз процесів у галузі загальносистемного завдання забезпечення безпеки дає підстави для виділення й інших компонентів інституціонального середовища, що певним чином впливають на відносини безпеки. Але в цьому разі можна обмежитися розглядом найбільш важливих компонентів, оскільки вони володіють всім необхідним набором ознак: особливим функціональним призначенням; спрямованістю дії на інституціональну структуру безпеки; внутрішньою багаторівневою структурованістю; потребою саморозвитку.

Необхідність формування національного інституту безпеки визначена тим, що саме завдання забезпечення безпеки особи, суспільства і держави – міждисциплінарне за своїм характером, у її здійсненні задіяна безліч різних суб'єктних утворень, інститутів суспільства і держави [2].

Проблема безпеки останніми роками стала надзвичайно популярною і використовується настільки широко, що досить часто буває неможливим виділити сутність і межі застосування основних складових понять та категорій у цьому контексті. Тому виникає необхідність конкретизувати сутність і зміст філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у зазначеному напрямі. Формування сучасної парадигми національної безпеки відбувалося на базі переосмислення філософських напрацювань з досліджуваної проблеми видатних науковців Європи і США.

Природа системи національної безпеки може бути розкрита з урахуванням двох рівнів пізнання суб'єктів забезпечення національної безпеки. Перший спрямований на характеристику суб'єктів забезпечення національної безпеки як структурних її елементів системи, виявлення різних рівнів їх розміщення в умовах, коли система перебуває в статичному стані. Це об'єктивний погляд на виявлення закономірностей їх генезу, розвитку, аналіз факторів, що впливають на певні риси суб'єктів, установлення структурних зв'язків, що дають змогу розкри-

ти їх окремі характеристики. Другий рівень передбачає розгляд суб'єктів забезпечення національної безпеки у реально функціонуючій та свідомо організованій системі національної безпеки, з позицій динамічних змін, що в ній відбуваються. Тут суб'єкти забезпечення національної безпеки різних рівнів відіграють роль організаторів процесів забезпечення безпеки і виконують певні організаційні дії. Крім того, вони є носіями активних дій, джерелом рушійних сил системи національної безпеки. Активність суб'єктів забезпечення національної безпеки проявляється у формі взаємодії з іншими суспільними суб'єктами, вони включені у складну взаємодію усіх сфер суспільства, оскільки їх діяльність і цілі потребують взаємного узгодження. Внаслідок взаємного впливу суб'єктів забезпечення національної безпеки їх природа набуває динамічності. Інтеграція всіх суспільних факторів активності суб'єктів забезпечення національної безпеки - національних інтересів, цінностей, стимулів, мотивів їх діяльності здійснюється в процесі свідомого створення відповідних суспільних інститутів [1].

Сучасна система національної безпеки має два організаційних центри, сила та форми дії яких справляють вирішальний вплив на особливості цієї системи. Перший - держава із системою відповідних органів державного управління - покликаний забезпечити врахування кожною організацією безпеки національних інтересів. Його вплив досягається через створення суспільних інститутів та застосування влади для забезпечення умов їх діяльності. Іншим центром впливу на взаємодію організацій безпеки є ринок, представлений сукупністю принципів. Зворотний зв'язок у ринковій взаємодії організацій безпеки проявляється в рівні збалансованості та зацікавленості у забезпеченні потреб безпеки. Четверта група завдань полягає у розкритті сутності і ролі соціально-правових інститутів у процесах функціонування та розвитку системи національної безпеки. Їх особливість полягає в тому, що тут є можливість здійснити безпосередній вихід на практику. Безпрецедентна складність систем цього рівня зумовлює значні труднощі, пов'язані з визначенням поняття інституту національної безпеки, установленням його основних характеристик.

В останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст. на світовій арені відбулися суттєві зміни, які протягом тривалого часу визначатимуть головні напрями розвитку людства. Внаслідок глобальних трансформацій формуються принципово нові риси світового порядку, а міжнародні процеси проявляються у вигляді суперечливих тенденцій, постійно виникають нові виклики і загрози міжнародній безпеці. Розвиток країн світу тісно пов'язаний з формуванням сучасного глобального простору безпеки і стабільності. У третьому тисячолітті будь-яка країна може залишитися поза магістральним шляхом цивілізаційного розвитку, якщо її лідери не враховуватимуть нові вимоги та правила гри, що формуються у безпековому просторі. Інтеграційні процеси в сучасному світі створили такі могутні міжнародні структури, які вже зараз впливають на долю будь-якої держави, нерідко

незважаючи на норми міжнародного права та існуючі міжнародні домовленості. Усталені принципи, на яких протягом останніх майже 400 років (після Вестфальського мирного договору 1648 р.) будувалася система міжнародних відносин, а саме: суверенітет держав, недоторканність кордонів, невтручання у внутрішні справи країн тощо - у третьому тисячолітті ставляться під сумнів практикою війни з тероризмом, зупинення геноциду та систематичного порушення прав людини, підтримки демократії у будь-якій країні чи регіоні світу. Ці морально-правові імперативи виступають у деяких випадках мотивацією діяльності низки провідних воєнних потуг світу. Головною метою для багатьох держав постає адаптація навколишнього простору безпеки до “правил гри” глобалізованого світу. При цьому держави вимушені брати до уваги морально-етичні критерії оцінки своєї політики міжнародною спільнотою. Водночас глобальні та регіональні системи безпеки виявилися нездатними ефективно реагувати на низку нових загроз воєнного і невоєнного характеру.

Сучасна стратегія міжнародної безпеки має вирішувати глобальні проблеми уважно та послідовно, приділяючи належну увагу зваженому балансу у своїй діяльності. Вона не може собі дозволити зосереджуватись на одних проблемах за рахунок інших чи настільки фокусуватися на сучасних проблемах, що забувати про майбутні, що можуть сильно від них відрізнятись.

З цих причин стратегія міжнародної безпеки має враховувати фундаментальні елементи глобальних проблем і приділяти належну увагу кожному з них. У жодної країни в світі немає нескінченного резервуару силових ресурсів, тому будь-яка держава не може розраховувати на ідеальні результати у досягненні національної безпеки. Але вона може прагнути до задовільного результату, який би усунув загрозу того, що якась з цих проблем залишиться жевріти і згодом перетвориться на полум'я, яке знищить світ навколо себе. І, врешті, політики мають зрозуміти, що небезпеки мають здатності підживлювати і примножувати одна одну [5].

Існує низка причин, з яких глобалізація безпеки є незворотною. По-перше, технологія, включно з вдосконаленням військової техніки, сама по собі є досить потужною рушійною силою глобальних процесів. Транскордонні потоки інформації будуть зростати незалежно від рішень політиків. По-друге, системи міжнародного управління (норми й інститути) більш розвинені зараз, ніж коли-небудь в історії людства. По-третє, незважаючи на драматичність сучасної світової кризи кінця першого десятиліття XXI-го століття, її не можна порівняти з такою кінця 20-х – 30-х рр. XX ст., що врешті призвела до Другої світової війни.

Безпека можлива лише в умовах сталого розвитку, за якого задоволення нинішніх потреб людства не приноситься в жертву здатності до цього майбутніх поколінь. Для досягнення цієї мети необхідне міжнародне співробітництво. У той же час багато важливих питань сталого розвитку можуть розглядатися не тільки

з глобальної, але й з локальної точки зору. Вони вимагають децентралізованого співробітництва й дій на місцях, що підтримуються одночасно урядами і громадянським суспільством. Для досягнення цих цілей необхідно одночасно задіяти місцеві, національні й міжнародні ресурси й інститути.

Ідеологія сталого розвитку приваблива за цілями і як ідеал, але недостатньо визначена за шляхами і засобами досягнення поставлених цілей. Вона є відповіддю світового співтовариства на безперечний факт різкого й глибокого дестабілізуючого впливу людини на природно-фізичний комплекс. Разом з тим, вже зараз очевидно, що повернення до колишнього екологічного балансу неможливе, а встановлення нового потребує в якості умови й передумови корінних змін не тільки в технологіях, але й у способі життя, соціальних очікуваннях, у всій структурі суспільства і світу.

Згідно з досі поширеною теорією політичного реалізму, єдиними міжнародними акторами визнавалися держави, а безпека вивчалась у контексті загроз, використання та контролю військової сили. При такому підході власне безпека не була окремим поняттям, умовою, статусом, а швидше результатом дії факторів та рішень, які можуть привести до певної ситуації. Дослідження фокусувались на визначенні потреби у вивченні безпеки, розуміючи її, насамперед, як політичну мету.

Саме тому у контексті європейського виміру українських безпекових студій першочергове значення має безпека суспільства. Це - загальний термін для визначення зусиль, спрямованих на подолання сучасних загроз безпеці. Поняття «безпеки суспільства» сформувалось внаслідок усвідомлення феноменів ідентичності та згуртованості суспільства як джерел нестабільності або стабільності. Найбільш впливовою ідеєю концептуального розширення досліджень Копенгагенською школою безпеки у 1990-х роках стало поняття безпеки суспільства. Концепція фактично зводиться до невійськових загроз та невійськових рішень, коли суб'єктом є не держава (національна безпека) чи індивідууми (особиста безпека та захищеність), а суспільство. Копенгагенська школа долучилась до розвитку поняття безпеки, виділивши відповідні дисципліни (вивчення безпеки, стратегічні дослідження, міжнародні відносини, аналіз конфлікту). Завдяки цьому з'явилась змога досліджувати вбивство людей за політичними мотивами їх власним урядом чи іншими сегментами суспільства та можливість обґрунтування загибелі осіб внаслідок соціального будівництва, незважаючи на те, наскільки абстрактними та суб'єктивними вони можуть бути. Безпека суспільства стосується спроможності суспільства продовжувати існування в його існуючому стані за мінливих умов, викликаних глобалізацією та гіпотетичних чи реальних загроз. Для такої безпеки існує загроза, коли суспільства вбачають небезпеку для ідентичності. Безпека суспільства – це новий вимір, який піддається подальшому аналізу. Він покликаний заповнити відстань між безпекою держави та захищеністю людей.

Безпека суспільства залишається сектором державної безпеки, але вона також є об'єктом безпеки із власними правами. В той час як державна безпека визначається загрозами для суверенітету (якщо держава втрачає суверенітет, вона не зможе існувати як держава), безпека суспільства стосується тільки загроз для ідентичності суспільства (якщо суспільство втрачає ідентичність, воно не виживе як суспільство). Тому, хоча держава все ще є об'єктом для військового, політичного, економічного, соціетального (сектору суспільства) та екологічного секторів, суспільство також постає об'єктом соціетального сектору.

Антизахідний, антиглобалістський націоналізм та релігійний екстремізм є також загрозами. Загрозами безпеці суспільства вважаються також загрози індивідуальному існуванню. З іншого боку, такі питання, як, наприклад, відмова від власної грошової одиниці на користь монетарного союзу із сусідніми країнами, не розглядаються як загрози безпеці суспільства, оскільки вони, як правило, не загрожують способу життя індивідуумів у суспільстві та державі. Вертикальна міждержавна конкуренція походить від інтеграції до ширшого культурного співтовариства або розпаду на менші культурні союзи. Цей процес можна спостерігати у поточній експансії Європейського Союзу рядом суспільств, які заявляють про своє побоювання бути інтегрованими до ширшої європейської ідентичності. Деякі з таких суспільств відреагували шляхом відмови від запровадження європейської валюти та спротивом передачі повноважень європейським інституціям.

Широкий спектр ризиків і загроз, які генерує нова ситуація в глобалізованому світі, закликають як до нового стратегічного трансатлантичного діалогу між Європою та США, так і нового розуміння проблем безпеки всередині Європи. Власне кажучи, європейці проходять етап переосмислення власної ролі в сучасному світі після важкого етапу конституційних пошуків та працюючи над втіленням Лісабонської угоди з метою створення стабільного ЄС, який перетвориться на вагомий міжнародний гравець. Захід, частиною якого є об'єднана Європа, залишається джерелом підтримання стабільності світової системи і міжнародної безпеки.

В умовах російської експансії водночас з переглядом стратегії трансформація збройних сил НАТО є терміновим завданням Альянсу. Ці два процеси невід'ємно пов'язані між собою. Політична довіра до трансатлантичної співпраці як до основи безпеки міжнародної системи і конкретна роль у ній європейців мають ґрунтуватись на відповідних військових можливостях.

НАТО в контексті преамбули Північноатлантичного договору має стати глобальним чинником безпеки. Звичайно, є країни, які прагнуть членства в Альянсі, і деякі з них будуть з часом прийняті. Але концепцію і значення партнерства необхідно змінити. В певних аспектах політичне значення партнерів повинно стати не менш важливим, ніж країн-членів Альянсу. Партнерство сьогодні вже не означає лише підготовку держави до вступу в НАТО чи пропозицію третім країнам

політичних відносин з Альянсом. Активна політика глобального партнерства має поставити НАТО в центр світової мережі держав-однодумців, яка діє як якір стабільності міжнародної системи, розширюючи вплив Альянсу та інтегруючи тих, хто прагне і здатен приєднатись в стратегічних стабілізаційних місіях. Активне партнерство означає розвиток зв'язків, зокрема з Австралією, Бразилією, Індією, Японією і Південною Африкою задля проведення разом операцій за спільними оперативними стандартами. Насамперед на основі Стамбульської ініціативи співпраці друзям і сусідам необхідно допомогти запровадити найкращі зразки діяльності в таких сферах, як управління безпекою та реформування сектора безпеки. Так, в операції в Афганістані випробовується характер і результативність партнерства в сучасному НАТО.

Європейський Союз і НАТО – природні партнери у сфері безпеки. Перспектива полягає в тому, щоб Європейський Союз став важливим партнером Альянсу з управління стратегічною безпекою. При цьому в середньостроковій перспективі центром спрямування цивільних і військових зусиль європейців буде Європейський Союз.

Легітимність не менш важлива для ефективності, ніж спроможність, отже, Європейському Союзу потрібна НАТО, а НАТО потрібен ЄС. Європейський Союз ніколи не буде міцним без НАТО, а НАТО ніколи не буде міцною без міцного ЄС. Участь плюралістичної спільноти у забезпеченні безпеки в складному середовищі безпеки, яке вимагає рішучих реакцій, потребує широкого набору дійових осіб та інституцій. Різноманітність – це сила. Але не менш важливими є комунікація і координація. Захід сьогодні має два центри лідерства в безпеці – НАТО і Європейський Союз. Залежно від бажаного політичного кінцевого стану, місця та характеру кризи, яку необхідно врегулювати, очолювати таке врегулювання буде та чи інша організація. Європейський Союз продовжуватиме розвиватись як активний учасник сфери безпеки. Не в останню чергу тому, що для європейців важливо взяти на себе відповідальність за власну безпеку, а здатність застосувати силу не буде повноцінною без спроможності захистити свій дім. Справді, значна робота з поліпшення безпеки європейців матиме місце саме в рамках Європейського Союзу, тому що, на відміну від НАТО, він виходить за рамки компетенції держави. Отже, у глобалізованому світі конкуренція, елементи якої простежуються між Європейським Союзом і НАТО, не тільки стратегічно недоцільна, але й небезпечна. Існує величезна потреба в обох організаціях, а місця для них достатньо, якщо ті, хто підбурюють до такої конкуренції, усвідомлять шкоду, якої вони завдають своїй безпеці та безпеці всього світу.

Співробітництво з міжнародними організаціями не може здійснюватись на ситуаційній основі, має базуватись на чіткому механізмі, щоб уникнути неефективних зусиль. НАТО потребує структурованого співробітництва в першу чергу з ЄС і ООН на стратегічному рівні, а також із рядом неурядових організацій - на

тактичному рівні. Україна, як активна учасниця багатьох міжнародних організацій, зможе розвивати співробітництво з Альянсом на їх рівні та повинна забезпечити узгодження своїх дій у цих рамках. У сучасних умовах стабільність і безпека існування будь-якої держави дедалі більше залежить від стабільності та безпеки інших, тому зовнішні загрози національній безпеці будь-якої європейської країни не можуть розглядатися поза зв'язком із проблемою забезпечення загальної європейської безпеки.

Теоретично всі існуючі структури – НАТО, Європейський Союз, Організація безпеки і співробітництва в Європі та Рада Європи – засновані на спільних цінностях, надають країнам можливості залучатися до євроатлантичної безпеки. НАТО відкрита до діалогу щодо широкого спільного підходу до євроатлантичної безпеки, для якого ОБСЄ надає відповідний формат за рівнем участі. Спільна ціль такого діалогу полягає в покращенні виконання існуючих зобов'язань та удосконаленні існуючих інституцій та інструментів безпеки. Втім, Росія своїми діями доводить, що вона не поділяє цих цінностей.

Вплив російської агресії на еволюцію безпекової співпраці Україна-ЄС. У ситуації агресії Україна швидко розпрощалася з «позаблоковим» статусом, відновила та посилила курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Однак це не лише відкрило нові можливості для співпраці, а й викликало серед частини держав-членів ще більше пересторог, ніж у попередній період. Це яскраво відобразилося в полеміці навколо Нідерландського референдуму щодо відмови від Угоди про Асоціацію (далі – УА) України з ЄС 6 квітня 2016 року. Прем'єр-міністр Нідерландів М.Рютте вимагав юридичних гарантій того, що УА з Україною не містить жодних зобов'язань щодо майбутнього членства, зобов'язань зі спільної оборони та фінансових зобов'язань. Зважаючи на міждержавний характер політики безпеки і оборони, подібні вимоги, в разі закріплення, підважують всю попередню безпекову та євроінтеграційну стратегію України. В результаті російської агресії система збудованих у попередні роки безпекових зв'язків між Україною та ЄС пройшла через серйозні випробування. Україна була змушена в 2014 р. суттєво скоротити свою участь у міжнародних миротворчих та гуманітарних операціях: відкликала єдиного офіцера зі штабу «Атланти», відмовилася від запланованої участі у тренувальній місії в Малі, припинила бойове чергування в рамках HELBROC9, перетворюючись з контрибутора безпеки на її реципієнта. Відновлення участі в трьох БТГ відбулося лише у 2016 році. Слабкість ЄС як зовнішньополітичного та безпекового гравця проявилася в тому, що він як інституція практично не брав безпосередньої участі у розв'язанні конфлікту, віддавши прерогативу проведення дипломатичних заходів Франції та Німеччині. ЄС намагається тримати своєрідний нейтралітет у конфлікті і уникати надто прямого залучення до його вирішення. Зокрема, реакція на ідеї української влади спорядити на окуповані території Донбасу озброєну місію ЄС в рамках СПБО була різко негативною, це питання

навіть серйозно не обговорювалося. Натомість ЄС як інституція зосередився на непрямих і допоміжних інструментах – підписанні політичної частини УА, переговорах з Росією щодо функціонування зони вільної торгівлі з Україною, впровадженні та підтримці санкцій, наданні макрофінансової та інших видів допомоги тощо. Накладені зовнішніми партнерами гласні й негласні вето – мінімалістичне трактування Будапештського меморандуму, відмова від постачання летальних засобів ураження, намагання зупинити російську агресію засобами дипломатичного тиску та вимогами щодо внутрішнього переоблаштування України (Мінські домовленості), а також обмеження політичного характеру визначили основні форми залучення ЄС до безпекової підтримки України: безпековий діалог, отримання консультативно-дорадчої та матеріально-технічної допомоги, професійна підготовка військовослужбовців, запобігання корупції, освітня співпраця та підготовка фахівців з СПБО, лікування та реабілітація поранених воїнів тощо. Найважливішим нововведенням у безпековій співпраці України та ЄС стала діяльність на території України Консультативної місії ЄС в Україні (EUAM) з кінця 2014 року (на повну потужність почала працювати лише в другій половині 2015 року), яка надає консультативну допомогу з реформи цивільного сектору безпеки. Її діяльність відображає суттєве зрушення у безпековій стратегії ЄС щодо регіону, яке згодом буде закріплено у Глобальній стратегії, – а саме акцент на підвищення стійкості (resilience), внутрішньої стабільності та докорінне реформування сектору безпеки сусідніх держав. Однак наразі суттєвим обмеженням місії є її намагання співпрацювати винятково з правоохоронними органами, на максимальній відстані від конфлікту. Консультативна місія ЄС не співпрацює з комітетом реформ у Міністерстві оборони (надаючи перевагу МВС) – у результаті, Концепція демократичного контролю над ЗСУ, представлена 31 жовтня, була розроблена за підтримки ОБСЄ10. Консультативна місія не стала допомагати СБУ в розбудові антитерористичних центрів. Підтримки не знаходять і дрібніші проекти, які містять у собі натяк на співпрацю з армією: посадовці Міністерства оборони нарікають на нестачу механізмів реалізації укладеної 2015 року угоди з Європейською оборонною агенцією, що ускладнює практичну імплементацію партнерства. Попри всю важливість підтримки ЄС в нинішній безпековій ситуації, вона не повною мірою відповідає очікуванням української сторони. Відтак для України основним завданням стало лобіювання підвищення ефективності місій ЄС, посилення їхнього мандату в напрямі більш практично орієнтованої діяльності: не лише надання консультацій, а й сприяння в їх імплементації.

Отже, можна вказати також на чотири тенденції розвитку сучасних загроз європейській безпеці: розширення кола суб'єктів, носіїв загроз; розширення діапазону загроз безпеці; “відтериторіювання” загроз безпеці (зменшення прив'язаності загроз безпеці до певної території); стимулювання міжнародних конфліктів в якісно нових рисах.

Важко розрізнати, що є внутрішнє та зовнішнє, акт агресії або реакція на неї. У нових війнах беруть участь парамілітарні угруповання локальних лідерів, кримінальні структури, поліційні сили, найманці та регулярні армії. Аналізовані нові конфлікти тісно пов'язані з процесами глобалізації. Вони включають присутність медіаресурсів, котрі можуть перетворити конфлікт на спектакль для глядачів усього світу, до того ж у реальному часі. Через це конфлікти є одночасно локальними – за місцем, де відбуваються, і глобальними – за причинами, контекстом та резонансом. Демократичні держави мирні і не шукають немирних шляхів розв'язання конфліктів. Завдяки своїй мирній природі вони стабільні та в довгостроковій перспективі заможні. Демократичні країни стимулюють інших рухатися у бік демократії [5].

Окупація частини Донбасу і анексія Криму РФ суттєво вплинули на українські безпекові студії. Окрім того, якщо Революція гідності, по суті, сприяла розумінню необхідності диверсифікувати національну економіку за допомогою євро-стандартів і зміни традиційних ринків, то розуміння необхідності стати членом НАТО відбувалося поступово та еволюційно. Але «зелені чоловічки» на українському півострові та прорив спільного українсько-російського кордону на сході, щоденні повідомлення про загибель військовослужбовців Збройних сил України дедалі частіше давали аргументи щодо пошуку захисту від вчорашніх братів-росіян в лиці об'єднаних сил Північноатлантичного альянсу. Війна на сході нашої держави скоригувала погляди українців, які перестали бачити в НАТО загрозу. Сьогодні безпекова проблематика турбує не тільки Україну, вона важлива для НАТО, оскільки наша армія кожного дня захищає і свою Батьківщину, і Європу в цілому. *Зараз стандарти НАТО краще всього імплементуються у Міністерстві оборони України, оскільки наше військо щодня задіяне у бойових діях, і для того, щоб вистояти, зменшити кількість бойових втрат, саме МОУ змушене оперативно та ефективно проводити реформи відомства.*

Війна, яку наша країна вже четвертий рік поспіль веде з набагато переважаючими на сьогодні військами РФ, на превеликий жаль, не є головним питанням, яке розглядають керівники Збройних сил країн-членів альянсу. Хоча взаємини з Росією вже сьогодні заплановані для обговорення як питання, які керівництво Альянсу вже не може більше відкладати. Вступ до НАТО є більш доступним процесом, ніж досягнення членства в Європейському Союзі, оскільки це абсолютно політичне рішення.

Доступність процесу вступу до НАТО — це тільки шлях, але, на думку багатьох експертів, для України сам процес євроатлантичної інтеграції важливий у частині функціонування так званої 5 статті — статуту Альянсу. Причому її тлумачення «напад на одного з членів НАТО є нападом на всіх» насправді передбачає колективну безпеку для усіх членів, до кола яких, скоріш за все, за деякий період увійде наша держава [6].

Академік Володимир Горбулін слушно вважає, що сьогодні ми бачимо зразу кілька дуже сильних трендів вибудовування української держави й української ідентичності. І далеко не всі з них конструктивні. Багато в чому це приводить до того, що зросло значення етнічного чинника, коли етнополітика й політика історичної пам'яті стали мейнстримом, чого в українській державі не спостерігалося останніх років двадцять [3].

Отже, якщо ми не зможемо дати зрозумілу відповідь на це запитання, то наша перспектива буде вкрай розмитою й постійно супроводжуватиметься деструктивною діяльністю сусідів (і не тільки з боку Росії). Значною мірою наші проблеми з сусідами (Польщею, Угорщиною) саме звідси — від несформованого національного проекту. Поки що наш поточний дискурс пропонує всім любити Україну як таку. Назагал це правильно й логічно, але сусідні країни пропонують своїм меншинам на нашій території набагато предметніші смисли — інфраструктуру, допомогу, підтримку, історію (зі своїми акцентами). Змінити цю тенденцію можна тільки проектом спільного майбутнього, а не минулого, де кожен розуміє, навіщо він тут перебуває й заради чого все це.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Абрамов В., Мошинський Р. Теорія безпеки та інститути (про вибір методологічної основи наукового дослідження системи національної безпеки). URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-3.pdf>
- 2.Бортнікова О.Г. Інституційний підхід до вивчення систем безпеки в теорії державного управління // Державне управління: удосконалення та розвиток. –2012. – № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=429>
- 3.Горбулін В.П. Вулканічний синдром // Дзеркало тижня. – 2018. – 16 червня – 22 червня.
- 4.Мала енциклопедія міжнародної безпеки / за заг. ред. Ю.Л. Бошицького та О.В.Потехіна. – К.: Вид-во Європейського університету, 2012. – С. 218.
- 5.Потехін О.В., Тодоров І.Я. Глобалізація безпеки. – Донецьк: Видавництво «Ноулідж». Донецьке відділення, 2011. – С. 23.
- 6.Солодовник Е. Діалектика інтеграції України до НАТО і ЄС: Конкуренція чи партнерство? URL: <http://qha.com.ua/ru/analitika/dialektika-integratsii-ukraini-do-nato-i-s-konkurenciya-chi-partnerstvo/193231/>

REFERENCES

- 1.Abramov V., Moshynskii R. (2011), “Teoriia bezpeky ta instytuty (pro vybir metodolohichnoi osnovy naukovooho doslidzhennia systemy natsionalnoii bezpeky)” [*“Theory of Security and Institutes (on choosing the methodological basis for scientific research of the national security system)”*]. – Retrieved from: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-3.pdf> (accessed November 16, 2018).
- 2.Bortnikova O.H. (2012), “Instytutsiinyi pidkhid do vyvchennia system bezpeky v teorii derzhavnoho upravlinnia” [*“Institutional Approach to the Study of Security Systems in the Theory of Public Administration”*] Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [*Public Administration: Improvement and Development*] No. 6. – Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=429>(accessedNovember21, 2018).

3.Horbulin V.P. (2018), “Vulkanichniy syndrom” [*“Volcanic Syndrome”*] Dzherkalo tyzhnia, – June 16-22.

4.Mala entsyklopediia mizhnarodnoi bezpeky [*Small Encyclopedia of International Security*] (2012), Eds. Yu.L.Boshytskii ta O.V.Potiekhin. – Kyiv, Vyd-vo Yevropeys'koho universytetu. – P. 218.

5.Potiekhin O.V., Todorov I.Ya. Hlobalizatsiia bezpeky [*Globalization of security*] (2011), Donetsk: Vydavnytstvo «Noulidzh». Donetske viddilennia, p. 23.

6.Solodovnyk E. “Dialektyka intehratsii Ukrainy do NATO i YEES: Konkurentsia chy partnerstvo?” [*“Dialectics of Ukraine’s Accession in to NATO and the EU: Competition or partnership?”*]. – Retrieved from: <http://qha.com.ua/ru/analitika/dialektika-integratsii-ukraini-do-nato-i-s-konkurentsiya-chi-partnerstvo/193231/>(accessed November 15, 2018).